

Порівняльний аналіз сім'ї та шлюбу в Білорусі, Україні й Німеччині

Сучасний світ стрімко змінюється, як і звичаєвий спосіб життя. Змін зазнає також один із найбільш консервативних інститутів – інститут сім'ї, при цьому залишаючись у сфері впливу релігії. Емпірична фіксація таких змін можлива за допомогою здійснення порівняльного аналізу сімейного життя й шлюбності населення країн, котрі мають визначальні релігійні традиції, а саме: Білорусі, України, Німеччини, послуговуючись даними проекту «Дослідження європейських цінностей».

У межах дослідження Україна й Білорусь постають як традиційні суспільства зі стандартним баченням сімейного та шлюбного життя. Підтвердження цього – пріоритетність умов благополучного шлюбу. Для українців і білорусів – це подружня вірність (86,1 % і 75,0 %, відповідно), діти (84,8 % і 72,8 %), готовність обговорювати проблеми, які виникають між подружжям (69,4 % і 57,9 %); для німців – подружня вірність (77,3 %), готовність обговорювати проблеми (58,3 %), задоволеність сексуальними стосунками (53,5 %). Додатковим підтвердженням традиційності українського й білоруського суспільств є також незгода з тим, що шлюб – це застарілий спосіб організації сім'ї (майже 70 % населення в обох країнах, менше 50 % німців); а також недопустимість усиновлення дітей нетрадиційними парами (майже 60 % українців, 50 % білорусів та менше 30 % німців).

Вплив релігійних традицій відображається в тому, що повноцінність жінки вимірюється наявністю в неї дітей (так вважають 92,7 % жінок в Україні, 78,2 % – у Білорусі, 51,8 % – у Німеччині), котрих вона зобов'язана народити й виховати разом із чоловіком. Погляди щодо сімейних ролей різняться у всіх трьох країнах, проте нерівність сімейних обов'язків більш жорстко фіксована в Україні та Білорусі.

Відмінності проглядаються й у вихованні дітей. Для українців та білорусів важливі такі риси, як працьовитість, відповідальність, терпимість і повага, гарні манери, бережливість, обачне ставлення до грошей та речей, а для Німеччини – відповідальність, гарні манери, терпимість і повага, незалежність, рішучість, наполегливість, уява; тут підтримуються креативність, самореалізація.

Отож, для Німеччини сімейні цінності з урахування індивідуальних пріоритетів кожного є більш характерними, звідси – краща адаптація до соціальних змін, стрімкіший розвиток країни. Для білорусів та українців традиційність у поглядах більш незмінна, звідси – неготовність до змін, спротив інноваціям.

Ключові слова: порівняльний аналіз, інститут сім'ї, інститут релігії, сім'я, шлюб, сімейні ролі.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах глобальних соціальних змін, що відбуваються в усіх сферах життя людини та стосуються складу соціальної системи суспільства, зв'язків її елементів (соціальних норм, інтересів, цінностей, ідей і взаємодій тощо), її меж та функцій, соціального оточення, особливої значимості набуває дослідження одного з найважливіших соціальних інститутів – інституту сім'ї – як для становлення окремого індивіда, так і життєдіяльності суспільства в цілому. У сучасних умовах сім'я виконує функції підтримувального середовища та захисту. Проте від впливом об'єктивних суспільних перетворень і трансформаційних змін інститут сім'ї та шлюбу нерідко втрачає свою соціальну привабливість.

Найбільший вплив на сім'ю має релігія. Цей інститут визначає сім'ю як єдність чоловіка й жінки, усі інші альтернативні варіанти неприпустимі, а шлюб при цьому виступає основним способом оформлення відносин; також релігія детермінує основні правила в сімейній сфері щодо ролі чоловіка та жінки, їхньої професійної реалізації, наявності/відсутності дітей тощо.

Оскільки будь-які зміни найбільш чітко проглядаються через порівняння, то для визначення особливостей процесу трансформації сім'ї під впливом інституту релігії буде здійснено порівняльний аналіз. Задля емпіричної фіксації таких змін ми вибрали три країни – Білорусь, Україну, Німеччину, – де є значний вплив релігії, але в тій чи іншій державі на окремі аспекти сімейно-шлюбної сфери впливають й інші фактори – політичні, економічні та культурні.

Отже, обираючи зазначені країни, ми фіксуємо вплив інституту релігії на інститут сім'ї, оскільки всі три країни відзначаються сильними релігійними традиціями.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В Україні цією проблематикою займалися О. Балакірева [1], Н. Лавриненко [2], С. Оксамитна [3], В. Піча [4], Л. Чуйко [5] та ін.

Оскільки дослідження ґрунтується на порівняльному аналізі, то емпірична база – це масиви проекту «Дослідження європейських цінностей» (EVS)¹. У різних хвилях дослідження увагу акцентовано на різноманітних сферах, серед яких – особисте життя (самопочуття, відчуття щастя, задоволеність життям); сім'я (шлюб, діти, любов, роль жінки, передача цінностей); робота (її значимість, якість, задоволеність роботою); релігія (відвідування церкви, довіра до неї, важливість Бога, традиційні вірування); політика (інтерес до політики, готовність узяти участь у політичних акціях, підтримка демократії); суспільство (соціальні мережі, довіра, солідарність, толерантність); національна ідентичність (громадянство, приналежність до певних груп, ставлення до інших груп); навколишнє середовище (ставлення до довкілля, взаємодія людини й природи, екологічна катастрофа).

Сімейній тематиці в анкеті проекту «Дослідження європейських цінностей» присвячено понад два десятки питань. Вони висвітлюють найбільш важливі критерії для успішного шлюбу; ставлення до шлюбу, дітей і традиційної структури родини; ставлення до традиційного розуміння ролей чоловіка й жінки в сім'ї; міру поваги та любові до батьків, відповідальність батьків за своїх дітей і дорослих дітей перед батьками; важливість виховання дітей; ставлення до абортів [7]. Перевага цього проекту – можливість порівняння і в часі, і в просторі.

Мета й завдання. Мета статті – дослідження змін інституту сім'ї та шлюбу методом порівняльного аналізу суспільств із визначальними релігійними традиціями. **Завдання дослідження:**

- визначити найважливіші умови благополучного шлюбу;
- виявити схожості/відмінності щодо сімейних ролей чоловіка й жінки, способу організації сім'ї тощо, які формуються під впливом релігійних традицій;
- установити особливості виховання дітей у різних країнах;
- проаналізувати погляди на сім'ю та шлюб у розрізі когорт, які різняться сімейним станом.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Благополуччя й стабільність шлюбу та сім'ї – одна з найважливіших проблем сучасного суспільства. Дані європейського дослідження цінностей 2008 року дають можливість виділити низку умов стабільності шлюбно-сімейних відносин для українців, білорусів і німців зокрема.

Для українців – це подружня вірність (86,1 %), діти (84,8 %), готовність обговорювати проблеми, які виникають між подружжям (69,4 %), гарний прибуток (63,9 %), задоволення сексуальними стосунками (62,5 %), гарні житлові умови (61,6 %), спільне виконання домашньої роботи (51,7 %), проживання окремо від батьків (50,7 %).

Для білорусів це також подружня вірність (75,0 %), діти (72,8 %), готовність обговорювати проблеми, які виникають між подружжям (57,9 %), задоволення сексуальними стосунками (56,8 %), проживання окремо від батьків (51,3 %), гарний прибуток (49,9 %), спільне виконання домашньої роботи (49,3 %), гарні житлові умови (43,9 %).

Для німців перелік умов дещо відрізняється, тут домінують подружня вірність (77,3 %), готовність обговорювати проблеми, які виникають між подружжям (58,3 %), задоволеність сексуальними стосунками (53,5 %), діти (47,9 %), проживання окремо від батьків (37,2 %).

Із цього переліку видно, що за всієї важливості економічних умов набагато більшу значимість у шлюбі мають психологічні фактори – це подружня вірність, духовна близькість подружжя, а також наявність дітей, задоволеність сексуальним життям.

З урахуванням того, що релігійні традиції цілком чітко задають правила того, яка роль жінки в сім'ї, які ролі дітей у житті подружжя та в житті самої жінки, який спосіб організації сім'ї, які обов'язки батьків тощо. Розглянемо ці питання більш детально.

Інститут релігії чітко зазначає, що офіційно зареєстровані відносини є єдино правильним способом організації стосунків чоловіка й жінки. Доцільно буде процитувати К. Маркса: «Ніхто не примушується укладати шлюб, але кожен має бути примушеним підкорятись законам шлюбу, якщо вже він вступив до шлюбу» [6], адже шлюб вимагає від подружжя вже не лише емоційних відносин,

¹ Обстеження повторюється кожні дев'ять років. У першій хвилі дослідження (1981 р.) узяло участь 16 країн, у другій (1990 р.) – 29; у третій (1999 р.) – 33, четверта хвиля – 2008 року. Україна долучилася до дослідження під час третьої хвилі (1999 р.). Керівником проекту була О. Балакірева, а збір інформації здійснювала фірма «СОЦИС» [7].

а й постійної роботи та виконання обов'язків. І саме розподіл та виконання обов'язків часто стають причиною взаємного незадоволення й образ чоловіка та дружини.

Саме тому сучасне суспільство зменшило, порівняно з традиційним, примус щодо вступу до шлюбу, оскільки існують нові альтернативні його форми. В Україні шлюб застарілим способом організації сім'ї вважають 18,3 % усіх респондентів, при цьому такі когорти, як «розлучені» (27,6 %), «одружені, але проживають окремо» (29,6 %), «неодружені» (30,0 %), значно різняться в поглядах. У Білорусі загальна ситуація аналогічна – 18,5 %, у розрізі сімейного стану: «розлучені» – 27,8 %, «одружені, але проживають окремо» – 16,7 %, «неодружені» – 24,7 %. Для Німеччини також, проте загальний відсоток значно вищий – 29,2 % і відповідно до трьох когорт – 53,8 %; 52,6 %; 48,5 %.

Релігія вказує не лише на те, яким чином мають бути зафіксовані відносини між чоловіком і жінкою, а й про те, що стосунки можуть бути лише між чоловіком та жінкою. Тому питання щодо можливості усиновлення дітей гомосексуальними парами певною мірою відображає сприйняття/несприйняття суспільством створення сім'ї одностатевими парами.

Гомосексуалізм у різних країнах сприймається по-різному, а питання з приводу усиновлення дітей такими парами стоїть досить гостро. В анкеті цього дослідження з твердженням «Гомосексуальні пари повинні мати можливість усиновлення дітей» більшою мірою не згодні чоловіки. В Україні їх відсоток становить 59,8 %, у Білорусі – 47,1 %, у Німеччині – 27,0 %. Таке явище відносно Німеччини можна пояснити домінуванням ліберальних поглядів серед населення країни, а от у двох попередніх країнах поки західні цінності не є поширеними й погляди людей залишаються більш традиційними. Крім того, ми можемо припустити, що чоловіки нетрадиційної орієнтації бояться відповідальності за дітей у разі усиновлення, оскільки обов'язки щодо виховання дітей більшою мірою лежать на плечах жінок. У Німеччині в останні роки чоловіки стали більш відповідальними за своє чадо, на цю ситуацію вплинула соціальна політика держави й таким чином для чоловіків-німців більш прийнятна ситуація усиновлення дітей гомосексуальними парами, ніж для суспільств, яким притаманне традиційне розуміння сімейних ролей чоловіка й жінки.

Релігія визначає й роль дітей у житті подружжя. У сімейному житті батьки мають чимало обов'язків перед суспільством, його окремими інститутами, один перед одним, дітьми, але постає питання: чи є наявність дітей обов'язком перед суспільством і що з цього приводу думають чоловіки й жінки.

В Україні погоджуються з тим, що наявність дітей є обов'язком перед суспільством, 49,1 % усіх респондентів, зокрема: чоловіки – 29,7 %, жінки – 28,9 %. У Білорусі відсоток згодних із цим питанням складає 56,7 % від усіх опитаних, при цьому чоловіків – 34,2 % і жінок – 38,2 %. У Німеччині, навпаки, із цим твердженням скоріше не погоджуються 49,3 % серед усіх опитаних: чоловіків – 26,9 % і жінок – 31,4 %.

У межах релігійних традицій вважається також, що жінка зобов'язана народити та виховати дітей разом із чоловіком. На питання: «Як Ви вважаєте, чи потрібно жінці, щоб почувати себе повноцінною, мати дітей, чи це не обов'язково?» – в усіх трьох країнах відповіли по-різному. Цікавим є також погляд на це питання чоловіків та жінок.

Відсоток усіх респондентів, які згодні з цим твердженням, становить в Україні 91,2 %, у Білорусі – 75,7 %, Німеччині – 51,0 %. Зокрема, в Україні 92,7 % жінок вважають, що наявність дітей дасть можливість їм відчувати себе повноцінними, у Білорусі таких виявилось 78,2 %, а в Німеччині – половина (51,8 %). Особливість цієї країни щодо цього питання – те, що чоловіки майже так, як і жінки, притримуються такої думки, їх відсоток становить – 50,1 %.

Отож, статистичний зв'язок між необхідністю для жінки мати дітей, аби почуватися повноцінною, та статтю респондента існує лише для випадку України й Білорусі. У Німеччині така залежність не прослідковується.

Сучасна жінка прагне бути незалежною не менше ніж чоловік, і релігія більше, ніж будь-який інший інститут, детермінує її поведінку відповідними канонами, певним моральним, етичним впливом.

Маємо підстави стверджувати також, що в досліджуваних країнах існує залежність між ставленням до бажання жінки мати дитину, при цьому не зав'язуючи міцні стосунки з чоловіком, та релігійною приналежністю (табл. 1). Для всіх країн властива така особливість, що ті люди, які не належать до певної релігійної конфесії, схвалюють це бажання жінки, і навпаки.

Таблиця 1

Схвалюєте Ви чи ні, якщо жінка хоче мати дитину, але не бажає при цьому зав'язувати міцні стосунки з чоловіком? / Чи сповідуєте Ви яку-небудь релігію?, %

Ставлення	Приналежність до релігійної конфесії								
	Україна			Білорусь			Німеччина		
	так	ні	усього	так	ні	усього	так	ні	усього
Схвалюю	72,6 43,7	27,4 57,6	100 46,8	68,1 45,0	31,9 54,8	100 47,7	48,8 38,1	51,2 46,8	100 42,1
Не схвалюю	83,2 39,0	16,8 27,4	100 36,4	78,3 29,2	21,7 21,0	100 26,9	61,0 40,5	39,0 30,2	100 35,8
Залежить від обставин	80,2 17,3	19,8 15,0	100 16,8	73,4 25,7	26,6 24,2	100 25,3	52,1 21,4	47,9 23,0	100 16,8
Усього	77,7 100	22,3 100	100 100	72,2 100	27,8 100	100 100	53,9 100	46,1 100	100 100

Інститут релігії у всі часи засуджував таке явище, як аборт, формуючи в людей негативне ставлення до нього, проте сучасні соціально-економічні обставини та соціальна політика змушує їх переглянути свої погляди. У житті буває чимало ситуацій, коли на саме небажання мати дітей впливає фінансово-економічний потенціал сім'ї, стан здоров'я тощо.

Спершу розглянемо аборт за обставини, коли жінка незаміжня. У таких ситуаціях схвалюють аборт розлучені й одружені, які проживають окремо (табл. 2) – це можна пояснити тим, що розлученій жінці, а також і одруженій, яка живе окремо й самостійно себе забезпечує, важко буде утримувати ще й дитину.

Таблиця 2

Скажіть, схвалюєте Ви чи ні аборт за обставини, коли жінка незаміжня? (залежно від сімейного стану), %

Ставлення	Сімейний стан														
	Україна					Білорусь					Німеччина				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Схвалюю	43,5	41,2	52,6	50,0	42,1	38,2	32,0	48,2	50,0	44,9	50,1	39,3	69,2	68,8	66,7
Не схвалюю	56,5	58,8	47,4	50,0	57,9	61,8	68,0	51,8	50,0	55,1	49,9	60,7	30,8	31,2	33,3

1 – одружений (а); 2 – удівець (а); 3 – розлучений (а); 4 – одружений (а), але проживаємо окремо; 5 – не одружений (а).

Для України, як і для Білорусі, характерні багатодітні сім'ї, чого не можна сказати про Німеччину. Здебільшого ці діти не є повністю забезпеченими й потребують державної підтримки. Проте, на жаль, соціальна політика держави також нездатна достатньо забезпечити ці сім'ї всім необхідним і, таким чином, єдиним виходом для деяких сімей є аборт. А отже, аборт за обставин, коли подружня пара не хоче більше мати дітей, схвалюють: в Україні – одружені (52,8 %), розлучені (63,7 %); у Білорусі – одружені (48,0 %), розлучені (51,1 %); у Німеччині – розлучені (69,1 %), неодружені – (66,3 %).

Релігія чітко фіксує й розподіл ролей чоловіка та жінки в сімейній сфері та поза нею. І, передусім, визначає те, що професійна реалізація жінки має бути лише на другому місці, після сім'ї.

Сімейні ролі чоловіків і жінок змінюються з плином часу й відрізняються територіально, адже в кожній епосі та в кожній країні є свої особливості сприйняття сімейних обов'язків. Так, в Україні 66,4 % населення вважають, що чоловіки однаково відповідальні за дім та дітей, тоді як у Білорусі такої думки притримуються 48,5 % населення, а в Німеччині – лише 45,6 %. Із твердженням «Бути домогосподаркою – це такий же спосіб реалізувати себе, як і працювати» в Україні погодилося 42,0 %, у Білорусі – 37,0 %, а в Німеччині – 28,7 %. Із цих двох тверджень видно, що українці й білоруси притримуються традиційних поглядів щодо сімейних ролей, тобто чоловіки рівні в обов'язках із жінками, а також що жінка як домогосподарка також може себе реалізувати, проте не відкидають такої думки, що і працююча мати може встановити теплі й міцні стосунки з дітьми (табл. 3). Для Німеччини характерно те, що чоловіки також можуть бути рівноправними з жінками щодо догляду за домом і дитиною, але «бути домогосподаркою» – не найкращий варіант для жінки, тому логічно, що німці вважають роботу жінки як хорошу перспективу для її самореалізації та як таку, що не перешкоджає утриманню сім'ї.

Таблиця 3

**Зараз говорять про зміну ролі чоловіків та жінок.
Скажіть, наскільки Ви згодні чи не згодні з кожним із цих тверджень?**

Твердження	Україна, %				Білорусь, %				Німеччина, %			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Працююча мати може встановити зі своїми дітьми такі ж теплі та міцні стосунки, як і непрацююча.	51,7	38,8	8,4	1,2	46,4	40,5	11,5	1,7	40,0	38,9	15,5	5,6
Для дитини дошкільного віку погано, коли його мати працює.	27,9	43,4	23,8	4,9	17,0	44,8	30,8	7,4	16,8	32,8	33,2	17,1
Робота – це добре, але насправді більшість жінок бажає мати дім і дітей.	35,8	51,4	10,8	2,0	18,7	36,9	37,1	7,3	8,4	27,1	39,8	24,7
Бути домогосподаркою – це такий же спосіб реалізувати себе, як і працювати.	22,7	42,0	28,0	7,3	17,2	37,0	35,2	10,6	9,0	28,7	36,8	25,5
Працювати – це кращий спосіб для жінки бути незалежною.	34,0	48,0	16,4	1,7	36,8	47,8	13,5	1,9	42,4	45,3	10,2	2,1
І чоловік, і дружина повинні робити внесок у сімейний дохід.	50,5	43,9	5,3	0,3	47,7	43,0	8,3	1,0	38,3	48,9	10,2	2,6
У цілому батько також може добре доглядати своїх дітей, як і матір.	45,1	43,5	9,9	1,5	44,6	42,9	10,5	2,0	28,8	45,0	22,7	3,5
Чоловіки рівною мірою з жінками відповідальні за дім та дітей.	66,4	31,9	1,5	0,3	48,5	41,2	9,0	1,3	45,6	46,4	7,2	0,8

Повністю згоден – 1; згоден – 2; не згоден – 3; повністю не згоден – 4.

Ми також здійснили факторний аналіз для змінних, які відображають ролі чоловіків і жінок для випадку різного сімейного стану, за результатами якого отримали такі висновки. Загалом значно суттєвих відмінностей у когортах із різним сімейним станом немає, та все ж проглядаються деякі особливості.

Значимість індикатора «Чоловіки рівною мірою із жінками відповідальні за дім і дітей» у неодружених українців і білорусів є нижчою, ніж в одружених. Тобто це означає, що неодружені люди схильні вважати, що чоловіки не є так само, як і жінки, відповідальними за дім і дітей, тоді як значимість одруженої частини населення в цьому питанні зростає. У Німеччині – навпаки. Це свідчить про те, що в неодружених людей присутнє уявлення про рівноправність обох партнерів подружжя, тоді як в одружених, коли ці ілюзії розвіялися, значимість знижується.

Отже, в Україні та Білорусі, неодружені люди надають меншого значення рівному розподілу сімейних обов'язків, вважаючи, що жінка більш компетентна в догляді за дитиною та домом. Попри це, працювати для жінки – це кращий спосіб реалізувати себе, і такій мамі не важко встановити хороші стосунки з дитиною. Дохід мають приносити обое.

У Німеччині значимість рівного внеску в сімейний бюджет зростає з одруженням, але міф про рівноправність партнерів у сімейних обов'язках розвіюється після одруження, тобто сімейні обов'язки німецьких пар також характеризуються нерівністю. У шлюбі німці розуміють, що все-таки працювати для жінки – це кращий спосіб реалізувати себе, але такій мамі важче встановити хороші стосунки з дитиною.

У Білорусі значимість для неодружених у другому факторі є досить високою, проте водночас вона знижується в одружених, тобто це свідчить про те, що в неодруженої частини населення більш ілюзорні уявлення про сімейне життя жінки як домогосподарки, тобто вони вважають, що для жінки не є пріоритетними сім'я й дім, оскільки тоді в сімейному житті приходить розчарування. А от в Україні уявлення про сімейні обов'язки після вступу в шлюб у другому факторі підтверджуються (значимість зростає) (табл. 4).

У Німеччині особливим є те, що поняття «домогосподарка» має свій певний зміст. У нас це людина (переважно жінка), основним заняттям якої є управління сім'єю й домашній догляд за нею, виховання дітей, приготування їжі та зберігання продуктів харчування, купівля товарів для повсякденного життя, прибирання та підтримання будинку тощо. Найчастіше це жінки, які не працюють, хоча бувають винятки (наприклад тимчасова хвороба, вагітність або інша причина). У німців домогосподаркою може бути й чоловік. Це спричинено соціальною політикою країни (допомога сім'ї), кращим економічним потенціалом сім'ї.

Таблиця 4

**Зараз говорять про зміну ролі чоловіків та жінок.
Наскільки Ви погоджуєтесь чи не згодні з кожним із тверджень?**

Твердження		Україна		Білорусь		Німеччина	
		1	2	1	2	1	2
1. Чоловік нарівні з дружиною може займатися дітьми та домашніми справами.	І чоловік, і дружина повинні робити внесок у сімейний дохід	0,735	0,737	0,717	0,711	0,654	0,592
	Чоловіки рівною мірою з жінками відповідальні за дім та дітей.	0,731	0,585	0,747	0,676	0,731	0,776
	У цілому батько також може добре доглядати своїх дітей, як і матір.	0,683	0,581	0,759	0,740	0,785	0,815
	Працювати – це кращий спосіб для жінки бути незалежною.	0,597	0,701	0,550	0,587	0,521	0,429
	Працююча мати може встановити із своїми дітьми такі ж теплі та міцні стосунки, як і непрацююча.	0,528	0,506	0,500	0,424	0,635	0,687

Закінчення таблиці 4

1	2	3	4	5	6	7	8
2. Жінка лише як домогосподарка.	Робота – це добре, але насправді більшість жінок бажає мати дім і дітей.	0,799	0,739	0,804	0,824	0,842	0,799
	Бути домогосподаркою – це такий же спосіб реалізувати себе, як і працювати.	0,792	0,686	0,714	0,729	0,828	0,836
	Для дитини дошкільного віку погано, коли мама працює.	0,627	0,636	0,618	0,659	0,647	0,479

1 – одружений (а); 2 – неодружений (а).

Цікавий факт – те, що твердження «Батьки повинні робити все можливе для своїх дітей, навіть за рахунок особистого благополуччя» в основному відзначали одружені, удівці та неодружені. Дуже часто трапляється, що одружені пари не можуть самотійно забезпечувати власну сім'ю й, відповідно, потребують матеріальної та економічної сторонньої підтримки. Удівці/удови більше орієнтуються на моральну підтримку батьків, близьких, рідних (табл. 5).

Таблиця 5

**Яке з тверджень найкраще відбиває Вашу точку зору на обов'язки батьків щодо дітей?
(залежно від сімейного стану), %**

	Україна						Білорусь						Німеччина					
	одружений (а)	удівець(а)	розлучений (а)	одружений(а), але проживаємо окремо	неодружений (а)	усього	одружений (а)	удівець(а)	розлучений (а)	одружений(а), але проживаємо окремо	неодружений (а)	усього	одружений (а)	удівець(а)	розлучений (а)	одружений(а), але проживаємо окремо	неодружений (а)	усього
1	74,8	81,0	58,4	58,6	65,7	72,6	50,7	59,6	40,0	31,6	48,1	49,7	66,2	73,3	56,6	59,1	59,6	64,0
2	19,9	11,7	29,9	41,4	31,0	21,6	39,9	32,0	43,2	47,4	40,3	39,5	24,8	23,3	35,7	40,9	31,8	28,0
3	5,4	7,4	11,7	0,0	3,2	5,9	9,4	8,4	16,8	21,1	11,6	10,8	9,1	3,5	7,7	0,0	8,6	8,0

1. Батьки повинні робити все можливе для своїх дітей, навіть за рахунок особистого благополуччя.

2. У батьків своє особисте життя й не можна вимагати, щоб вони жертвували своїм благополуччям заради дітей.

3. Ні те, ні інше.

Метою сімейного виховання є формування таких якостей і властивостей особистості, які допоможуть гідно долати труднощі й перешкоди, що трапляються на життєвому шляху. При цьому сімейне виховання – це такий процес взаємодії батьків і дітей, який неодмінно повинен приносити задоволення обом сторонам.

У сучасних умовах, коли відбувається перебудова політичного та соціально-економічного укладів життя суспільства й держави, система сімейного виховання також зазнає значних змін. Ці зміни проявляються не лише в часі, але й у просторі. Наприклад, для України та Білорусі важливі працьовитість, почуття відповідальності, терпимість і повага до інших людей, гарні манери, бережливість, обачне ставлення до грошей і речей. Тоді як для Німеччини характерні почуття відповідальності, гарні манери, терпимість та повага до інших людей, незалежність, рішучість, наполегливість. Варто зазначити також, що в німців не на останньому місці – розвиток уяви, бережливість, обачне ставлення до грошей і речей. Українці ж акцентують увагу на таких рисах, як слухняність, релігійність, безкорисливість та все менше уваги приділяють такій рисі, як уява, яка б мала давати поштовх для самореалізації дитини як особистості. Це ще раз доводить те, що німці роблять акцент на індивідуальності та незалежності (табл. 6).

Таблиця 6

Перед Вами – список якостей, які можна виховати в сім'ї в дітей. Які з них, якщо такі є, на Вашу думку, найбільш важливі?, %

Якість	Україна	Білорусь	Німеччина
	зазначено		
Гарні манери	60,0	64,8	78,6
Незалежність	28,0	25,2	71,5
Працьовитість	89,0	87,2	17,0
Почуття відповідальності	74,0	71,6	83,9
Уява	12,0	9,9	27,1
Терпимість та повага до інших людей	62,0	63,9	73,1
Бережливість, обачне ставлення до грошей і речей	53,0	41,9	43,8
Рішучість, наполегливість	32,0	33,2	47,9
Релігійність	24,0	12,1	8,5
Безкорисливість	19,0	13,8	5,0
Слухняність	41,0	38,8	10,1

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, на основі отриманих даних можна скласти загальну картину сімейно-шлюбного життя в Україні, Білорусі, Німеччині, прослідкувати зміни, які відбуваються в цій сфері крізь призму релігійних традицій кожної з країн. Релігія здійснює досить великий вплив на всі три держави, проте рівень впливу дещо відрізняється в кожному із суспільств. В Україні та Білорусі інститут релігії є більш традиційним і визначає майже всі сторони сімейного життя: розподіл сімейних ролей чоловіка та жінки, спосіб організації сім'ї, наявність дітей, їх виховання й ін. У Німеччині ж спостерігаються більш ліберальні погляди щодо сімейно-шлюбних відносин, що свідчить про або менший вплив інституту релігії, або ж його здатність до змін відповідно до потреб сьогодення.

Узагалі Україну й Білорусь можна віднести до суспільств із традиційним баченням сімейних цінностей. Підтвердження цього – пріоритети умов благополучного шлюбу. Для українців і білорусів – це подружня вірність (86,1 % та 75,0 %, відповідно), діти (84,8 % і 72,8 %), готовність обговорювати проблеми, які виникають між подружжям (69,4 % та 57,9 %). Для німців перелік умов дещо відрізняється: тут домінують подружня вірність (77,3 %), готовність обговорювати проблеми (58,3 %), задоволеність сексуальними стосунками (53,5 %). Та все ж більш пріоритетними в усіх країнах є для подружжя психологічні фактори, а не економічні. Додатковим підтвердженням традиційності українського та білоруського суспільств є також незгода з тим, що шлюб – це застарілий спосіб організації сім'ї (майже 70 % населення); більшість німців погоджується на альтернативні способи організації відносин.

Інститут релігії категорично відхиляє нові альтернативні форми сімей, тоді як у сучасних реаліях постає питання не стільки можливості їх існування, скільки можливості усиновлення дітей такими нетрадиційними парами. Категорично не погоджуються з тим, аби гомосексуальні пари мали таку можливість, майже 60 % і 50 % українців та білорусів, відповідно, тоді як серед німців таких менше – 30 %.

Також традиційне бачення в Україні та Білорусі є помітним і щодо ролі жінки та значення дітей у її житті. Ми виявили, що в Україні 92,7 % жінок вважають, що наявність дітей дасть можливість їм відчувати себе повноцінними. У Білорусі таких виявилось 78,2 %. А от у Німеччині цих жінок менше – 51,8 %. Крім того, у рамках релігійних традицій вважається, що жінка зобов'язана народити й виховати дітей разом із чоловіком. Актуальність цього обов'язку підтверджується тим, що лишень ті, хто не належать ні до якої конфесії, схвалюють бажання жінки мати дитину, але при цьому не зав'язувати міцні стосунки з чоловіком.

Різняться погляди й на сімейні ролі. В Україні та Білорусі неодружені надають менше значення рівному розподілу сімейних обов'язків, вважаючи, що жінка – більш компетентна в догляді за дитиною та домом. У Німеччині міф про рівноправність партнерів в обов'язках розвіюється зі вступом до шлюбу. Отож, можна стверджувати про нерівність сімейних обов'язків в усіх країнах.

Виховання дітей у сім'ї виступає важливою функцією батьків. Ті риси, котрі прищеплюються дітям у сім'ї, відображають і ті, котрі найбільше цінуються суспільством і підтримуються культурою. Для українців та білорусів важливі працьовитість, почуття відповідальності, терпимість і повага до інших людей, гарні манери, бережливість, обачне ставлення до грошей та речей. А для Німеччини – це почуття відповідальності, гарні манери, терпимість і повага до інших людей, незалежність, рішучість, наполегливість.

Отже, як бачимо, існують певні відмінності в сприйнятті та поглядах українців, білорусів і німців на сім'ю й шлюб. Для Німеччини західні цінності з урахування індивідуальних пріоритетів кожного є більш характерними, звідси – краща адаптація до соціальних змін, стрімкіший розвиток країни. Для білорусів та українців традиційність у поглядах є більш незмінною, звідси – пасивність щодо змін, інертність.

Джерела та література

1. Алексеев Т. Ф. Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991–2003 роки) : держ. доп. про становище сімей в Україні за підсумками 2003 р. / Т. Ф. Алексеев, О. М. Балакірева, Ю. М. Галустян [та ін.]. – К. : [б. в.], 2004. – 254 с.
2. Лавріненко Н. В. Структура сучасної української сім'ї та сімейні цінності. / Н. Лавріненко // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг. – К. : ІС НАНУ, 2011. – Т. 1. – С. 502–518.
3. Оксамитна С. М. Гендерні ролі та стереотипи / С. М. Оксамитна // Основи теорії гендеру : навч. посіб. / [відповід. ред. М. М. Скорик]. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
4. Піча В. М. Соціологія сім'ї: матеріали до лекцій з курсу «Соціологія» / В. М. Піча. – Львів : [б. в.], 1995. – 64 с.
5. Чуйко Л. Українські сім'ї та їх дітність / Л. Чуйко // Гендерний аналіз українського суспільства – К. : ПРООН, 1999. – С. 247–270.
6. Стаценко О. Права жінки в сімейних відносинах [Електронний ресурс] / О. Стаценко. – Режим доступу : <http://female.pit.org.ua/Articles/5676.aspx>
7. European Values Study [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>
8. ZACAT – GESIS Online Study Catalogue [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp>

References

1. Alekseyenko, T. F., Balakiryeva, O. M., Halustyan, YU.M. ta in. (2004), «*The Family under conditions of independent Ukraine (1991–2003): State report on the situation of families in Ukraine in 2003*», Kyiv, 254 p.
2. Lavrinenko, N. V. (2011), «*The structure of modern Ukrainian family and family values, Ukrainian society, Twenty years of independence. Sociological Monitoring*», Kyiv : Institute of Sociology NAS of Ukraine, Vol. 1, pp. 502–518.
3. Oksamytna, SM (2004) «*Gender roles and stereotypes, Fundamentals of Gender Theory: Teach. posibn.*», Kyiv: KIS, 536 p.
4. Picha, V. M. (1995), «*Sociology of the Family: materials for lectures on the course “Sociology”*», Lviv, 64 p.
5. Chuyko, L. (1999), «*Ukrainian families and the number of children in them, Gender analysis of Ukrainian society*», Kyiv : UNDP, pp. 247–270.
6. Statsenko, A. (2011), «*Women's rights in family relations*», <http://female.pit.org.ua/Articles/5676.aspx>

Гладкая Людмила, Шевчук Алеся. Сравнительный анализ семьи и брака в Беларуси, Украине и Германии. Эмпирическая фиксация изменений института семьи, находящегося в сфере влияния религии, возможна путем осуществления сравнительного анализа семейной жизни и брачности населения стран, имеющих определенные религиозные традиции – Беларуси, Украины, Германии, – с использованием данных проекта «Исследование европейских ценностей».

В рамках исследования Украина и Беларусь выступают как традиционные общества со стандартным видением семейной и брачной жизни. Подтверждение этого – приоритетность условий благополучного брака. Для украинцев и белорусов – это супружеская верность, дети, готовность обсуждать возникающие проблемы; для немцев – супружеская верность, готовность обсуждать проблемы, удовлетворенность сексуальными отношениями. Дополнительными подтверждениями традиционности украинского и белорусского обществ являются также несогласие с тем, что брак – это устаревший способ организации семьи; недопустимость усыновления детей нетрадиционными парами; измерение полноценности женщины наличием детей, которых она обязана родить и воспитать вместе с мужем. Взгляды относительно семейных ролей различаются во всех трёх странах, однако неравенство семейных обязанностей более жестко фиксировано в Украине и Беларуси.

Ключевые слова: сравнительный анализ, институт семьи, институт религии, семья, брак, семейные роли.

Gładka Liudmyła, Shevshuk Olesia. Comparative Analysis of Family and Marriage in Belarus, Ukraine and Germany. The modern world is changing rapidly, and the ordinary way of life is changing as well. One of the most conservative institutions, the institution of family, also undergoes changes, still remaining within the sphere of influence of religion. The empirical fixing of such changes is possible by means of comparative analysis of family life and marriage among the people of countries that have defining religious traditions, namely Belarus, Ukraine, and Germany, employing the data of the project called «European Values Study».

Within the study Ukraine and Belarus appear as traditional societies with the standard vision of family and marriage lives. This is confirmed by the priority of successful marriage conditions. For the Ukrainians and the Belarusians they are fidelity (86,1 % and 75,0 % in accordance), having children (84,8 % and 72,8 %), willingness to discuss problems that arise between spouses (69,4 % and 57,9 %); for the Germans – fidelity (77,3 %), willingness to discuss problems (58,3 %), satisfaction with sexual relations (53,5 %). An additional confirmation that Ukrainian and Belarusian societies are traditional is also the disagreement with the fact that marriage is an obsolete way of organizing the family (almost 70 % of the population in both countries and less than 50 % of Germans think so); and also the inadmissibility to adopt children by non-traditional couples (the opinion of almost 60 % of Ukrainians and 50 % of Belarusians, and less than 30 % of Germans).

The influence of religious traditions is reflected in the fact that the completeness of a woman is measured by having children (considered by 92,7 % of women in Ukraine, 78,2 % in Belarus, and 51,8 % in Germany), and that she is obliged to give them birth and raise them together with her husband. The views on family roles differ in all the three countries, but the inequality of family responsibilities is more firmly fixed in Ukraine and Belarus.

The differences are also observed in the upbringing the children. For Ukrainians and Belarusians such features as hard work, responsibility, tolerance and respect, good manners, providence, careful attitude towards money and things are important. And for Germans such features are responsibility, good manners, tolerance and respect, independence, determination, persistence, imagination; here also such features as creativity and self-fulfilment are supported.

So, in Germany family values based on individual priorities of everyone are more common, hence follows better adaptation to social changes, and faster development of the country. For Belarusians and Ukrainians traditional views are more constant, as the result we can observe unwillingness as regards changes and resistance to innovations.

Key words: comparative analyzes, institute of family, institute of religious, the family, the marriage, family roles.

Статтю отримано 16.03.2014 р.